

NILS ANDRÉN:

Den oundvikliga EG-rockaden

Med utgångspunkt i Ingvar Carlssons artikel i Dagens Nyheter i maj 1990 - "EG-medlemskap omöjliggörs" - granskar Nils Andrén den socialdemokratiska rockaden i EG-frågan. Artikeln innehöll mångdubbla och delvis motstridiga budskap - en helt medveten risktagning.

I det socialdemokratiska EG-budskapet ligger bl a att Sverige som medlem av EG dels, med andra neutrala, skall bromsa planerna på en europeisk försvarsgemenskap, dels skall spela en ledande roll i EGs sociala och sysselsättningspolitiska utveckling, allt enligt den numera något luggslitna svenska modellen. Den aktiva neutralitetspolitikens högmodiga förväntningar präglar således alltjämt den svenska utrikespolitiska profilen.

Nils Andrén är professor emeritus i statskunskap.

Svensk EG-politik kan lätt leda tankarna till ett gammalt romerskt visdomsord om att ödet leder den vilige men släpar den ovillige. Just nu är det högsta politiska mod att dölja både ovilligheten och tvånget. För att göra bilden ännu mera komplicerad kan man notera att viljan att låta sig ledas ändå har varit påtaglig, länge, på hög nivå. Erlander, Palme och Carlsson framstår alla i grunden som européer. Men alla har lyssnat på rörelsen, och däri har en del av tvånget legat att låta sig släpas, i "fel" riktning. Trots det inre motståndet blev Europa-utvecklingen till slut ändå oemotståndlig. Om detta tycks bli spelet kring den uppmärksammade rockaden i EG-frågan handla.

Syftet med en rockad är att vinna bättre positioner i det fortsatta spelet. Hur många rockader får man göra? I schack är antalet givet men i politiken finns det inga fasta gränser. Den slutsatsen är given om man granskar den socialdemokratiska minoritetsregeringen Carlssons politik under de senaste åren. Sjukförsäkring och matmoms är vid sidan av EG kända exempel på försök att med en radikal positionsförändring skapa nya spelmöjligheter. I kärnkraftsfrågan skedde åtminstone en kort rockad. Pådrivande är den ekonomiska nödvändigheten. Gränssättande, under ett valår, är främst spekulationer om hur åtgärderna verkar på sammanhållningen bland de egna anhängarna och på popularitetsbarometern. Främst, inte enbart. Eller med andra ord fruktan för politikens "svekspöke", som Palme 1976, till stor skada, införde i den polemiska vokabulären. En partiregering har alltid dubbelt ansvaret, både för partiets och för landets välfärd. Men den gamla General

Motors-slogan — det som är bra för GM är bra för USA — omfattas väl också av de svenska socialdemokraterna: det som är bra för socialdemokratin är bra för Sverige. Frågan är om motsatsen också gäller.

När vände historien?

EG-rockaden är ett uppenbart faktum, både i Stockholm och i Bryssel. Det är en historiskt oklar och politiskt intressant fråga när den verkligen inträffade som ett politiskt faktum. Efter många polemiska markeringar mot EG kungjordes det för svenska folket genom regeringens ekonomiska åtgärds paket, 26 oktober 1990, att nu var det EG som gällde, också för Sverige. Så sent som i slutet av maj hade dock statsministern publicerat en artikel i Dagens Nyheter (90-05-27) med den kategoriska rubriken "EG-medlemskap omöjliggörs". Citationstecknen ingick i rubriken.

Nu har vi fått veta att det trots allt inte rör sig om någon attitydförändring, om någon till äventyrs trott det, inget systemskifte i svensk utrikes- och säkerhetspolitik. Nyckeln till den politiska gåtan, har det framhållits (Ingmar Lindmarker i Svenska Dagbladet 1991-05-10) ligger i själva DN-artikeln. Där markerade nämligen statsministern också hur den situation skulle kunna se ut då neutralitetsreservationen inte längre behövde vara ett hinder. Det villkor som Carlsson ställde upp var mycket strängt, så strängt att man kan ha haft goda grunder att betvivla att statsministern trodde att det över huvud taget skulle kunna uppfyllas. Det krävdes varken mer eller mindre än "en all-europeisk fredsordning där visionen om gemensam säkerhet blivit en realitet". Den

tolkning av artikelns budskap som numera kungjorts borde således innebära att den nuvarande avspänningssituationen, trots alla dess uppenbara instabiliteter, anses motsvara detta nästa utopiska krav. En alternativ tolkning av förutsättningarna för svenskt närmande till EG är att det inte finns plats för en total europeisk försvarsgemenskap i det nuvarande internationella systemet, i konkurrens med NATO och nationella ambitioner. Detta kan förklara Ingvar Carlssons uppenbara övertygelse att Sverige aldrig kommer att ställas inför valet mellan att vara "neutralt eller medlem av en försvarsunion".

Den som finläste artikeln kan dock inte ha undgått dess negativa europeiska budskap: "Sverige kan inte vara med i EG om den politiska unionen förverkligas". I själva verket var nog både läsarna och rubriksättaren långt mera oskyldiga till "missförståndet" än den som fört statsministerns penna. Artikeln innehöll så många budskap att den måste ha haft flera syften. Ett kan mycket väl ha varit det som nu framhålls som huvudbudskap - att på längre sikt förbereda en ny giv i europafrågan. Men opinionen inom partiet är inte enig och tidigare europabudskap från ledningen har haft en helt annan innebörd.

Europadeklaration eller partiträta

Försiktighet bör därför ha varit av nöden. Det kan förklara att artikeln innehåller något som åtminstone för stunden kunde glädja eller trösta både européerna och isolationisterna i det egna partiet. Dessutom skulle hela partiet säkert uppskatta ett angrepp på partiets huvudmotståndare. Carlsson försummade inte heller den

na naturliga och nödvändiga uppgift för en socialdemokratisk partiordförande — ett år före ett val. Förevändningen var att moderaterna i ett framtidsprogram ansågs ha sagt för litet om neutraliteten, och för mycket om Europa. Det var en attack i uppenbar palmesk — t o m erlandersk (1959) — efterföljd. Det hade ju tidigare ofta visat sig vara opinionsmässigt lönsamt att ifrågasätta motståndarens neutralitetspolitiska pålitlighet. Moderaterna gjorde "ett långtgående och fullständigt reservationslöst påstående om att Sverige vid sekelskiftet måste vara fullvärdig medlem av EG".

Det är numera uppenbart att insinuationer om neutralitetspolitisk opålitlighet inte längre kan ge samma utdelning.

Det är numera uppenbart att insinuationer om neutralitetspolitisk opålitlighet inte längre kan ge samma utdelning som tidigare. Tvärtom måste vissa yttranden snarare vara en politisk belastning, sedan EG-rockaden fullbordats. Enligt Svenska Dagbladet 25 maj 1991 underströk statsministern i realiteten också på nytt att de stränga krav han uppställt har uppfyllts av den yttre verkligheten. Regeringen avvistade anklagelsen för att byta fot i medlemskapsfrågan alltför snabbt. "Det är Europa som ändrat sig". Regeringens slutbesked inför den medlemsansökan till EG som överlämnades den 1 juli 1991 och riksdagsdebatten 14 juni präglades också av strävan att understryka att EG inte förändrade någonting i den svenska säkerhetspolitiken. Alla traditionella avlagringar i den säkerhetspolitiska reto-

riken fanns med. Men ändå: "Sverige måste vid ett inträde i Gemenskapen ge sin anslutning till alla delar av samarbetet, godta de förändringar som kan följa av de nu pågående regeringskonferenserna, och förklara sig berett att aktivt medverka i Gemenskapens vidare utveckling mot de politiska mål som uppställdes i Romfördraget." Och vidare: "Det föreligger inga förutsättningar för att . . . förändra EG till en försvarspolitisk allians med operativa militära uppgifter". Konklusionen blir att den "opålitlighet" som Ingvar Carlsson angrep i maj 1990 snabbt visade sig bestå i att moderaterna var redo för en ny europagiv redan några månader före regeringen.

Väljarnas minne är kort: det kan dock ändå knappast ha varit någon lycklig investering i politisk trovärdighet. Men den omständigheten att det något ambivalenta budskapet i europafrågan på detta sätt kopplades till ett angrepp på moderat europapolitik bidrog också till att göra den i stort sett ensidiga tolkningen av DN-artikeln oundviklig.

Som hos Döbeln vid Jutas

Lägg här till att artikeln var märklig även därför att den, i anknytning till tidigare europaartiklar av Anders Ferm, lyfte fram neutraliteten som det enda avgörande hindret för en ny svensk syn på EG. Som Döbelns läkare vid Jutas svepte Carlsson med en enda gest bort det storslagna batteri av hinder mot en ny svensk europapolitik, som Erlander en gång radade upp i Metall-talet 1961 och som sedan dess på många sätt komplicerat svensk europapolitik. Nu var det, sade Carlsson, endast omsorgen om neutrali-

tetspolitiken som gällde. Vi behövde inte "tillmäta andra suveränitetsfrågor samma betydelse som vi tidigare gjort". Det intressanta är dock att det är just dessa icke neutralitetspolitiska hinder som återaktualiserats av den nyaste EG-diskussionens mörkröda, klargröna och maskros-gula kombattanter med Per Gahrton i spetsen.

Konklusionen är således att om artikeln verkligen fick en något skev tolkning berodde det på att den innehöll mångdubbla och delvis motstridiga budskap. Carlsson försökte för mycket på en gång: både profilera sig mot de mer än han själv Europa-heta moderaterna och försvara neutraliteten mot dem som misstänktes ifrågasätta den; både att utstaka vägen mot EG och att ge de egna EG-motståndarna en gnutta hopp. Så blev det som det blev. Som artikeln var skriven kan man inte understryka misstanken att den inte bara inbjöd till olika tolkningar utan att mångtydigheten var en helt medveten risktagning.

Carlssons väg till Europa

Debatten kring majartikeln 1990 ger ingen klarhet om när den socialdemokratiska EG-rockaden verkligen ägde rum. Var artikeln ett uttryck för ett fattat beslut eller enbart en varning om att ett beslut kunde vara på väg? Lite hjälp att förstå den bisarra situationen ges – kanske – i statsministerns privata "valmanifest", Göran Färms intervjubok Carlsson (Tiden 1991). Men signalerna är så motsägelsefulla att man inte kan undgå misstanken att det rått en dragkamp om Europapolitiken i regeringen, (Jfr Svenska Dagbladet 30 juni 1991: "Hemligt råd styr

Sverige mot EG".) EG-beslutets inre historia blir en intressant uppgift för både seriösa journalister och samhällsforskare.

1988 års valrörelse: "Jag tror på ett ökat samarbete mellan Sverige och Europa . . . Vi accepterar inte arbetslöshetstal på 10, 11 eller 12 procent". Det är här inte bara neutralitetsargumentet som gäller.

1989 trodde Carlsson att den "sociala dimensionen på samarbetet kommer att bli mer markerad i framtiden". Tanken på förpliktigande samarbete – dvs med andra ord suveränitetsinskränkningar – börjar accepteras.

Så långt har den deklarerade omprövningsprocessen nått när Carlsson gör utspelet i Dagens Nyheter 27 maj 1990.

I medlemsansökan 1 juli 1991 står ingenting om neutraliteten. På ett sätt vrids den säkerhetspolitiska klockan tillbaka mer än trettio år. Begreppet neutralitet skjuts ofta åt sidan för alliansfrihet. Begreppet "neutralitet" sägs enligt Pierre Schori inte förstås i Europa. Undén sade 1957 precis tvärtom: alliansfrihet var ett "ofullständigt" ord som ledde till "miss tydningar".

1991. Trots den deklarerade omsvängningen 1990 är EG-frågan alltjämt inte problemfri. Mot bakgrunden av utvecklingen i Baltikum uttalar Carlsson: "Risken är att konsekvensen kan bli . . . att framstegen i avspänningsprocessen i hela Europa påverkas. Risken är att spänningarna kan öka igen – och det kan skada oss alla." Men något senare är han färdig för den mera optimistiska slutsatsen: "Förändringen av relationerna mellan Öst och Väst ger unika möjligheter för ett nytt slags samarbete i perspektivet av globala utmaningar."

Intervjuad av Göran Färm förklarar

Carlsson att han inte ser integrationen som ett hot utan som en utmaning. Han understryker den ekonomiska och politiska integrationens betydelse för att skapa fred och han är inte oroad av planer på en europeisk försvarsunion — som vore oförenlig med den svenska neutralitetspolitiken. Han tror inte — och rimligen på mycket goda grunder, åtminstone kortsiktigt — på en sådan utveckling. Och ”risken för ett storkrig i Europa har minskat radikalt”.

Men ändå; trots avspänningen har svensk alliansfrihet betydelse för nordisk stabilitet, också i vidare mening, varnar Schori (Svenska Dagbladet 1991-05-27).

Det råder alltså något slags bred, politisk enighet när det gäller europapolitiken, även om det alljämt är något oklart hur bred den i verkligheten är. EG-politiken verkar det oaktat inte ointressant för de inrikespolitiska valstrategerna. Nu gäller det tydligen i stället att hinna till Bryssel, medan makten alljämt tillhör socialdemokraterna. Men enigheten är så stor att det inte är helt oproblematiskt att göra EG-frågan valmässig. Striden kommer i så fall inte att gälla politiken utan snarare med vilka förväntningar och mål man omfattar denna politik.

Skillnaden mellan moderaterna och socialdemokraterna i EG-frågan ter sig i Carlssons version sålunda inte så mycket ligga i vad som bör ske utan varför. Att Sverige måste ta konsekvenserna av att de nationella gränsernas betydelse minskar råder det uppenbarligen ingen oenighet om. ”Kapital och krediter”, ”räntor och inflation” rör sig allt friare över gränserna. Forskning och medier nämns också; därmed har Carlsson täckt in tre av de fyra ”friheterna” som EG försöker förverkliga.

Den fjärde, arbetskraften, berörs endast indirekt, i utfästelsen att ta del i kampen mot arbetslöshet i hela Europa. Skillnaden i jämförelse med moderater och folkpartister beskriver Carlsson sålunda: ”De vill bara ansluta sig till EG och den inre marknaden — vi har mycket större ambitioner, vi vill påverka och förändra! Bildt är ute efter att EG-medlemskapet ska hjälpa honom med det han inte klarar själv här hemma: sänkt skattetryck och krympt offentlig sektor.” Samma tanke kan uttryckas på olika sätt. Även om Carlsson lyckats finna en polemisk formulering förefaller det inte otroligt att samma tanke skulle kunna åtnjuta sympatier också inom hans eget parti om den uttryckts som en strävan att inom EGs ram utveckla en mer realistisk förståelse för vad som är ekonomiskt möjligt. Det är inte alltid så lätt att uttrycka modern pragmatism i ett nedärvt ideologiskt tanke-mönster.

Storsvensk europapolitik

Carlsson har höga ambitioner i förhållande till EG. Nu komma de svenske! — eller åtminstone de svenske socialdemokraterna. EG blir ett valargument, ty ”nu gäller det för svenska folket att avgöra vem de vill skall förhandla med EG — den som lägger sig för alla marknadens krav och vill låta marknaden styra vår välfärdspolitik, eller vi som vill att EGs roll skall handla om att gemensamt på europanivå trygga välfärden, jobben och miljön. Ty ”om vi skulle ställa oss på sidan av Europa skulle högerkrafterna där få större inflytande på internationaliseringens villkor än om vi är med”. Här verkar det som om Carlsson — i god palmesk efterföljd — försöker stärka sin socialdemokratiska legi-

timitet – hårt pressad av den bistra verklighetens oundvikliga budget – och socialpolitiska rockader – genom att signalera ett deklaratoriskt agerande på den internationella scenen.

Egentligen förefaller det vara så enkelt som att Carlsson numera saluför i stort sett samma EG-vara som Bildt- och Westerberg – men anpassar sin marknadsföring till det som han uppfattar som den egna kundkretsens speciella förväntningar. De stora utmaningarna ligger bl a i att Sverige som medlem av EG dels, med andra neutrala, skall bromsa planerna på en europeisk försvarsgemenskap, dels skall spela en ledande roll i EGs sociala och sysselsättningspolitiska utveckling, allt enligt den numera något luggslitna svenska modellen. Den offensiva synen på de socialpolitiska uppgifterna inom EG kan också tolkas som en strävan att dämpa de farhågor mot Gemenskapen som grundas på sådana skäl. Den aktiva neutralitetspolitikens överdrivna, för att inte rent ut säga högmodiga förväntningar, präglar således alltjämt den svenska utrikespolitiska profilen.

Det sker också när Sverige på grund av yttre krafter starkare än det självt, dragits in i en oemotståndlig utveckling. I stället för att öppet erkänna detta, söker man argument och motiveringar som skall inge en känslig opinion och kitsliga massmedia uppfattningen att det är omvärlden som håller på att anpassa sig till de svenska idealen, inte tvärtom. Och det är inte alltid så lätt. Det bör dock noteras att denna typ av partipolemiska argument inte återkommer i regeringens deklaration den 14 juni. Den var formulerad i brett samråd och samförstånd för att vinna politiskt stöd över alla viktigare partigränser.

Tankediger och tanklös

Vad gäller den artikel i maj 1990 som varit utgångspunkten för dessa reflexioner måste slutsatsen bli att den visserligen var tankediger till innehållet men alltför motsägelsefull till formen för att uppnå det påstådda syftet – att tydligt signalera en ny svensk, socialdemokratisk Europapolitik. Regeringen förföljs av Krakas problem inför Ragnar Lodbrok, att vara både naken och klädd – att vara både

Det är inte alltid så lätt att uttrycka modern pragmatism i ett nedärvt ideologiskt tankemönster.

neutralitetsbunden och europeiskt solidarisk. Därav de många glidningarna från de gamla, doktrinära positionerna till dagens mera realistiska ställningstagande. Ludlighet och ambivalensen i de socialdemokratiska uttalandena om Europa finns alltjämt kvar. De märktes också, trots den politiska ekumeniken, i regeringsdeklarationen 1 juli 1991, som nogsamnt noterade de flesta principer som tidigare varit avgörande hinder mot en positiv europapolitik och som många inom rörelsen har svårt att släppa. Oklarheterna har säkert många rötter. En av dessa är den kvardröjande belastningen från tiden före rockaden, all den energi som förbrukats för att bevisa EG-medlemskapets katastrofala oförenlighet med Sveriges grundläggande säkerhetsintressen. Till detta är kopplat den tydliga helt oemotståndliga lusten att utnyttja varje fråga och varje positionsval, även i Europa- och säkerhetsfrågor, till angrepp mot moderaterna, eller, med den nyaste termen, ”högeralliansen”.

Granskarens kverulans skall dock inte få dölja glädjen över att regeringen och oppositionen under gemensamma ansträngningar och trots mycken träta fört Sverige så långt som den faktiskt gjort mot det oundvikliga och oundgängliga EG-medlemskapet. Både uttalandet 12 december 1990 och regeringsdeklarationen den 14 juni 1991 — med följande partideklarationer — inför den neutralitetsideologiskt obelastade medlemsansökan, kan med rätta betraktas som viktiga historiska dokument. Väl i EG skulle förmodligen också en socialdemokratisk regering, om den trots tunga odds lyckas vinna förlängt förtroende från sina forna välja-

re, finna att EG kan vara nyttigt också för andra syften än att bekämpa de "dunkla högerkrafterna" i Europa. Det måste för alla vara en stor utmaning att få vara med om den moderna europeiska historiens största organisatoriska och politiska experiment och få bidra till dess framgång. Att den kittlar också statsministerns ambitioner är helt uppenbart efter hans entusiastiska uttalanden i samband med överlämnandet av Sveriges medlemsansökan.

Hur EG-rockaden och alla andra oväntade drag i regeringens politik till slut kommer att påverka utgången av årets politiska schackparti återstår att se. Det ligger i väljarnas händer.

Pärmar för inbindning av årgång 1990

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-667 59 55, eller genom insättning av kronor 70:— på postgiro 7 27 44-6.